

2011. június 21. kedd
Bírák könyve 2

Dr. Hodossy-Takács Előd

Az Úr angyala inti Izráelt

^{2,1}Az Úr angyala fölment Gilgálból Bókímba, és ezt mondta: Kivezettek benneteket Egyiptomból, és behoztalak erre a földre, amelyet esküvel ígértem atyáitoknak, és azt mondtam: Nem bontom fel szövetségemet veletek soha, ^{2,2}de ti se kössetek szövetséget ennek a földnek a lakosaival, romboljátok le oltáraikat! Ti azonban nem hallgattatok szavamra. Hogy tehattétek ezt? ^{2,3}Azt is mondtam: Nem üzöm el őket előletek, hadd legyenek az oldalatokban, isteneik pedig legyenek nektek csapdával! ^{2,4}Amikor az Úr angyala elmondta ezeket a dolgokat Izráel fiainak, a nép hangos sírásra fakadt. ^{2,5}Ezért nevezték el azt a helyet Bókímnak. És áldozatot mutattak be ott az Úrnak.

Józsué halála és temetése

^{2,6}Amikor Józsué elbocsátotta a népet, Izráel fiai elmentek, mindegyik a maga örökségébe, hogy birtokba vegyék az országot. ^{2,7}A nép az Urat szolgálta Józsué egész életében, meg azoknak a véneknek az idejében, akik túléltek Józsué, de látták az Úrnak minden nagy tettét, amit Izráelért végbevitt. ^{2,8}Azután meghalt Józsué, Nún fia, az Úr szolgája százöt éves korában, ^{2,9}és eltemették öröksége területén, Timnat-Hereszben, az Efraim hegyvidékén, a Gaas-hegytől északra. ^{2,10}Az az egész nemzedék is atyái mellé került, és más nemzedék támadt utána, amely nem ismerte az Urat, sem tetteit, amelyeket Izráelért végbevitt.

A bírák

^{2,11}Izráel fiai azt cselekedték, amit rossznak lát az Úr, mert a Baalokat tisztelték. ^{2,12}Elhagyták az Urat, atyáik Istenét, aki kihozta őket Egyiptomból, és más istenek után jártak a környező népek istenei közül, azokat imádták, és így ingerelték az Urat. ^{2,13}De amikor elhagyták az Urat, és a Baalt meg az Astarótot tisztelték, ^{2,14}föllángolt az Úr haragja Izráel ellen, és fosztogatók kezébe adta, hogy fosztogassák őket. Odaadta őket a körülöttük levő ellenségnek, úgyhogy nem tudtak többé ellenségeiknek ellenállni. ^{2,15}Valahányszor kivonultak, az Úr keze bajt hozott rájuk, ahogyan megmondta az Úr, és ahogyan megesküdött nekik az Úr. Így nagyon szorult helyzetbe jutottak. ^{2,16}Akkor bírákat támasztott az Úr, és azok megszabadították őket szorongatóik kezéből. ^{2,17}De bíráikra sem hallgattak, hanem más istenekkel paráználkodtak, és azokat imádták. Hamar letértek az útról, amelyen őseik jártak, akik hallgattak az Úr parancsolataira. Ők nem így cselekedtek. ^{2,18}Mert amikor az Úr bírákat támasztott nekik, maga az Úr volt a bíróval, és megszabadította őket ellenségeik kezéből, amíg az a bíró élt. Megkönyörült rajtuk az Úr, amikor panaszkodtak nyomorgatóik és sanyargatóik miatt. ^{2,19}De amikor meghalt a bíró, ismét romlottabbak lettek őseiknél, mert más istenek után jártak, azokat tisztelték, és azok előtt borultak le. Nem hagytak fel cselekedeteikkel és megátalkodott magatartásukkal. ^{2,20}Ilyenkor föllángolt az Úr haragja Izráel ellen, és ezt mondta: Mivel ez a nép megszegte szövetségemet, amelyre atyáikat köteleztem, és nem hallgatott szavamra, ^{2,21}én sem üzök ki többé senkit előlük a népek közül, amelyeket Józsué itt hagyott, amikor meghalt. ^{2,22}Mert velük fogom próbára tenni Izráelt: Vajon ragaszkodnak-e az Úr útjához, és azon járnak-e, ahogyan ragaszkodtak őseik; vagy pedig nem? ^{2,23}Ezért hagyta helyükön az Úr ezeket a népeket, és nem üzte ki őket azonnal, nem adta őket Józsué kezébe.

Amit a textusról tudni kell:

- exegetikai megjegyzések
- teológiai összefüggések feltárása

2. fejezet – Az új korszak kezdete

Az egész fejezetet átjárja Józsué személye. Annak idején az Úr gondoskodott arról, hogy Igéjével segítse szolgáját, és most is ez történik. Megjegyzendő, hogy Józsué ezzel a fejezettel gyakorlatilag eltűnik az ószövetségi hagyományból, ezután mindössze két utalást találunk rá (1Kir 16,34; 1Kron 7,27). Megjelenik az angyal, és számon kéri Izrael mulasztásait. A következő jelenet Józsué halála, vezetésének rövid jellemzése; majd a Józsué utáni kor eseményeit foglalja össze a szöveg.

1–5. vers: Az Úr angyala

Az Úr angyala megjelenik Bókimban. Izrael fiaira az emlékeztető szavak erőteljes hatást gyakorolnak: a 4. vers szerint minden különösebb számonkérés nélkül is érzik mulasztásaikat – noha a könyv eddig még egyáltalán nem részletezte ezeket. A felidézett témák, nevezetesen a kivonulásra és a szövetségkötésre tett utalás egyértelműen 5Móz-hez vezet vissza (5,1–6; 7,1–12; stb.). Az előző fejezetben a kudarcok említésére kell visszaemlékeznünk: a deuteronomista szemléletben az, hogy Izrael nem bírta el az egyébként „*batalmába adott*” (5Móz 7,2) népekkel, nem gyengeség, hanem az engedetlenség jele (3. versben lesz ez egyértelmű). A népek általában hetes csoportba vannak rendezve: hittiták, girgásiak, emóriak, kánaániak, perizziek, hivviek és jebúsiak, (5Móz 7,1), de a különböző katalógusok kisebb-nagyobb eltéréseket mutatnak, és még kiegészítendőek a szomszédos népekkel, pl. a móábiakkal, filiszteusokkal. A Bír 1. kudarcai ennek fényében az alábbi értelmezést kapják: ha Izrael fiai nem szegték volna meg a szövetséget, hanem annak két alappillérehez (engedelmesség és hűség) ragaszkodtak volna, Isten sikerre vezette volna őket. Az engedetlenségük a nyitottságban mutatkozott meg e szerint a teológia szerint (2.v., de erre még visszatérünk, lásd lentebb), aminek a következménye a további expanzió lehetőségének elvesztése. A kényszerű együttélés kísértése újra meg újra bukást eredményezett.

6–10. vers: Józsué halála

A 110 évet megélt honfoglaló hős halála az elbeszélés szerint egy új korszak nyitányát hozza el. Ezzel a szemponttal is Mózes párvá lesz Józsué: mindkettejük halála egy generáció elmúlását jelzi, bár ez Mózes esetében élesebb. Itt ugyanis, akárcsak Józsué 24,31-ben hangsúlyos lesz, hogy az őt túlélő vének idején a Józsué által lefektetett elvek még fennmaradtak. Így a szöveg szerint [10!] Józsué halála a romlás korát hozta el. Ő az Úr szolgálója volt – akárcsak Mózes (8.v., vö. Józsué 1,1), de kettejük közt nagy különbség, hogy Józsué nem hagyott hátra magához fogható, vezetésre teremtett utódot. A bírák közül Sámson kapja meg a szolgáló, Úr szolgálója titlust, bár ennek erejét jelentősen gyengíti, hogy Sámson saját magát nevezte így (15,18). Józsué temetésének helyét meghatározta a Józsué 24,30 is, ami újabb különbség: Mózes esetében épp az volt hangsúlyos, hogy senki nem ismeri temetése helyét (5Móz 34,6). Ezek a differenciák jelzik, hogy Mózeshez fogható vezető valóban nem támadt soha többé, csak Mózes-szerű, rá emlékeztető alakok bukkannak fel az Ószövetségben. Az sem jelentéktelen, hogy Józsué nem vált olyan bibliai referencia-személlyé, akire a szöveg szabadon és gyakran hivatkozhatna. Egy adott korszak központi alakja ő, akinek a kora elmúlt; Mózes sem a szabadítás-pusztai vándorlás során tanúsított vezetői erényei emelik fel, hisz ami negatívuma van, az épp ezekhez az elbeszélésekhez kapcsolódik. Nem is a szövetségkötés ceremóniája miatt lesz ő meghatározó – ilyen tettet a szöveg feljegyez Józsuéről is (Józsué 24,25). Mózes a törvényadás miatt páratlan.

11–23. vers: A Józsué utáni kor összefoglalása

Mi következett ezek után? A 11. vers szerint egyszerűen a vallási vétkek korszaka következett, és minden más – az idegen népek elnyomása, Isten újra és újra megtapasztalható könyörülete a bírá elhívásával, és az ismételt bűnbe esés – pusztá következmény. Itt válik teljesen tisztává a kép: idegenek isteneihez pártolni veszélyes, az emberi egzisztencia legbelső rétegét érintő dolog. Az engedetlenség tragikus következményeinek hangsúlyozása teszi ezt az egész könyvet prófétai karakterűvé.¹ Azt is mondhatjuk, hogy ez a fejezet 5Móz 28 elméleti teológiai kérdéseinek gyakorlati megvalósulása. Ez viszont nem változtat azon a tényen, hogy ez a teológia élesen szemben áll a 21. századi Európa pluralista világfelfogásával. Messzire vezető kérdés a deuteronomista teológia adaptálhatósága és értékelése; a magyarázat ráadásul erősen függ a magyarázó személyes véleményétől. Van, akinek a szemében ez a gondolkodás maga a megtestesült kirekesztés és intolerancia, mások viszont előí-

¹ McCann, J. Clinton: *Judges*. Interpretation. John Knox Press, Louisville. 2002. 24-25.

téleteik ideális csomagolását látják ebben a világképben. Nem teszünk igazságot a kérdésben, egyetlen megjegyzést látunk szükségesnek megtenni. A Bírák könyve ebben a fejezetben is a múlt teológiai magyarázatát adja. Félreértés, hogy a szöveg az idegent, csak így általánosságban, okolja a bukásért. Nem az idegen, a „más” a hibás, hanem a szövetséget megszegő nép! Tehát nem az a hangsúlyos, hogy a nép megtúrta az idegeneket, és ők bűnbe vitték Izraelt, hanem az, hogy a bűnös nép elől Isten nem volt hajlandó kiűzni ellenségeit. A honfoglalás teológiai értelme az, hogy Izrael *ajándékként* kapja a földet, nem ő szerzi meg (Józs 24,12; stb.), és felelősséggel tartozik ezért az ajándékért. Így ez a szöveg a szövetségsegesítés következményére hívja fel a figyelmet – ahogy 5Móz 28 kifejti igen részletesen.

A bírák, mint szabadító hősök így teológiai igazolást kapnak. Szociológiailag nézve ezek az alakok a kora izraeli szegmentáris társadalom és a királyság (korai állam) között megfigyelhető főnökségek vezető személyiségei. Első hallásra nehéz lehet megbarátkozni ezzel a fogalommal. Tartalmát tekintve a főnökség rendszere jól ismert együttélési forma. Itt nincsenek társadalmi osztályok, nyoma sincs a bürokráciának, távolsági kereskedelemnek, státuszjavaknak. Az emberek társadalmi helyzetében megjelennek nyilvánvaló különbségek, a rokoni kötelékek határozzák meg az egyén helyzetét. A főnöknek nincsenek alattvalói, ő nem egy, a társadalomtól elkülönülő, távoli palotában regnáló figura. Legegyszerűbben „presztízsvilágként” írhatjuk le ezeket a társadalmakat, ahol nincs különösebb tagozódás, viszont a legtekintélyesebb, általában jómódú és rátermett klánvezető, vagyis „főnök” és a hozzá közel állók megelőznek másokat. Ezekben a társadalmakban vannak – lehetnek központok, pl. a természetes piac körül. Már vannak specializálódott kézművesek is. Ez az a rend, ami leginkább megegyezik azzal a képpel, amit a bírák koraként ismerünk. Ha tehát elfogadható párhuzamokat keresünk, akkor a bírák: egy regionális főnök, az ott élő klán(ok) vezetői között a legrátermettebb, leghatározottabb – vagy leggátlástalanabb.

Az Ószövetség teológiai értékelésében viszont ők azok, akik nem egyszerűen vezettek, hanem Isten megbízását teljesítették. A könyv kronológiájában egymás után elhelyezett szabadítókat látunk (pl. 3,31, 12,8–15), így egyfajta proto-dinasztia, bírá-lánc bontakozik ki az olvasó előtt. Történetileg nézve viszont a bírákat helyesebb egyszerűen olyan meghatározó figurákként szemlélni, akiknek az emléke hosszú ideig fennmaradt, de közülük többen lehettek akár kortársak is. Erről árulkodnak a területiális megjegyzések: Éhúd benjámini, Debóra és Tóla efraimi, Jáír és Jefe gileádi, Élón zebuloni, Sámson dánita, stb. Amennyiben ez a felfogás helyes, a bírá-történetek egyfajta ízelítőt adnak egy letűnt korból, lehettek rajtuk kívül még tucatnyian, akik hozzájuk hasonló vezetők voltak. De az utókor írói, a múltat teológiai szemüvegen át szemlélő szerzők, rájuk tudtak Isten által választott, megbízott, és erővel felruházott szabadítóként tekinteni.

Prédikációvázlat

Híres és kedves mesék között tartjuk számon Mazsola és Tádé történeteit – nemzedékek cseperedtek fel úgy, hogy ismerik a három főszereplőt: Manócskát, a kismalacot, valamint a véletlenül megtalált és hazavitt tengerimalacot. Az egyik történet a következőt mondja el: Manócska, a mindig a tökházban szorgoskodó nagy, komoly gondviselő süteményt süt, és segíteni hívja a kicsiket. Kint lenni viszont jó, kellemes – egyiknek sincs kedve menni, és megmakacsolják magukat. Erre Manócska száját elhagyja a megfellebbezhetetlen döntés: rendben, de akkor a süteményből sem kaptok, majd Varjú bácsival esszük meg. Tádé megszeppen, de Mazsola megnyugtató: a sütemény soká készül el, és Manócska kedves, jószívű, addig bőven elpárolog a haragja. A sütemény végre kész – de a két kis állat hoppon marad. Tádé értetlenkedve fordul Mazsolához, „*azt mondtad, nem haragtartó!*” – mire Mazsola: „*nem is a haragját tartja – hanem a szavát!*”

Ez a mese jut eszembe Igénkről. Miért kellett Izraelnek kudarcok sorozatát elszenvednie? Miért nem sikerülhetett egy csapásra békét és biztonságot teremteni Palesztinában? Könyvünk ezt tisztán és világosan a nép szövetségsszegésével magyarázza. Kudarcaink okait mindig utólag szoktuk keresni, és fülünkbe cseng a gyermekkori bőségesen megutált mondat: „én szóltam” / „megmondtam, vagy nem mondtam meg”? A szövetséges viszony jellemzője, hogy amikor szabadságra támad kedvünk, akkor egyszeriben kellemetlenné válik, pedig amikor bajban vagyunk, olyan jól jönne a kiszámíthatóság. Ez a kettősség nem megy.

Amikor utolér minket a veszedelem, a legkényelmesebb dolog másokat okolni ezért. Hibáztathatjuk családi életünk gyengeségéért társunkat, munkahelyi gondjainkért a főnököt és a munkatársakat, és így tovább. Csak mi nem tehetünk semmiről. Izrael nagy teológiai felismerése volt, hogy nehézségeiről nem egyszerűen az idegen népek tehetnek, hanem ők maguk. Ők voltak azok, akik más ún. istenek után kezdtek járni, és Isten ezért szolgáltatta ki őket ellenségeiknek. Az engedetlenség soha nem marad büntetlen.